

Licht

In 2015 is het precies duizend jaar geleden dat de Arabische wetenschapper Ibn Al-Haytham een zevendelig werk publiceerde over de werking van het licht. Deze 'Kitab al-Manazir' bevatte een reeks vernieuwende inzichten over de optica, waarop wetenschappers nog tot in de renaissance zouden verderbouwen. De duizendste verjaardag van de baanbrekende publicatie van Ibn Al-Haytham was voor Unesco en de Verenigde Naties dan ook de aanleiding om 2015 uit te roepen tot het 'Internationaal Jaar van het Licht'. In het kader van dit feestjaar worden over de hele wereld activiteiten georganiseerd om het belang van licht voor ons dagelijks leven te benadrukken.

Licht speelt niet alleen een belangrijke rol in de natuur, maar het heeft door de geschiedenis heen onder meer gezorgd voor doorbraken in de (digitale) communicatie, de geneeskunde en andere wetenschappen. Daarnaast heeft licht ook een niet te onderschatten impact gehad op de ontwikkeling van kunst, cultuur en erfgoed. Met dit themanummer over licht en verlichting wil de redactie van Tijd-Schrift het potentieel van deze thema's voor de lokale erfgoedwerking illustreren. Verschillende auteurs behandelen intrigerende aspecten van licht en verlichting, van de stedenbouwkundige afspraken rond licht in de vroegmoderne tijd tot het dynamische gebruik van verlichting in het immaterieel erfgoed van de eenentwintigste eeuw.

Heidi Deneweth neemt ons in een eerste, uitgebreide bijdrage mee naar het laatmiddeleeuwse en vroegmoderne Brugge. Aangezien het wooncomfort van de Bruggeling in deze periode vooral afhankelijk was van de natuurlijke lichtinval, vormde dit aspect een belangrijk aandachtspunt bij de keuze of de aanpassing van woningen. Discussies over licht en privacy geven ons tevens een inkijk in de evoluerende sociale verhoudingen in stedelijke buurten en de interactie tussen woningen, hun eigenaars en huurders. Om dergelijke elementen goed te begrijpen, is er nood aan microhistorisch onderzoek, waarbij Deneweth in haar bijdrage focust op de rol van burenovereenkomsten.

In een volgende bijdrage onderzoekt Luc Devriese hoe de opkomst en verspreiding van kunstlicht verliepen. Hij gebruikt hiervoor de stad Gent als case-study. De gelijktijdige opgang van gas en elektriciteit en de concurrentie tussen beide lichtbronnen biedt een boeiend inzicht in de technologische mogelijkheden rond 1900 en werpt tevens een licht op het stedelijk beleid. Waarom koos de Gentse overheid voor licht in bepaalde wijken en werden andere lange tijd aan hun lot overgelaten? De introductie van kunstlicht had een impact op het imago van de stad. Net zoals vandaag presenteerde Gent zich honderd jaar geleden al als een 'verlichte' en 'belichte' stad.

Vanaf het interbellum wordt kunstlicht expliciet geïntegreerd in de architectuur van nieuwe gebouwen. Ruth Hommelen en Thomas Stroobants bespreken in hun bijdrage het ontwerp van de bekende Citroëngarage in Brussel, een gebouw dat ook anno 2015 nog volop in de actualiteit staat. Het gebouw, waarvoor nu een nieuwe bestemming wordt gezocht, werd tijdens het interbellum geconcipieerd als een virtueel lichtbaken aan de Brusselse haven. Kenmerkend voor deze lichtarchitectuur is dat de architect tijdens het ontwerpproces nadrukkelijk nadenkt over het nachtelijke uitzicht van het gebouw en daarom een lichtconcept uitwerkt, meestal in samenspraak met verlichtingsdeskundigen. Aan de hand van verschillende bronnen onderzoeken Hommelen en Stroobants in welke mate het originele lichtontwerp ook effectief werd gerealiseerd.

Jimmy Koppen focust vervolgens op de lichtsymboliek en het erfgoed van de vrijmetselarij, een weinig gekend thema dat toch de nodige onderzoeksmogelijkheden biedt. De symbolen en rituelen van vrijmetselaars zijn onder meer gebaseerd op de tegenstelling tussen licht en duisternis. Koppen tracht in zijn bijdrage het belang van deze symboliek te ontrafelen. Waarom wordt in het immaterieel erfgoed van de vrijmetselaars zo vaak verwezen naar het licht? En wat is hiervan de achterliggende betekenis? Vervolgens onderzoekt Koppen of de lichtsymboliek ook per definitie aanwezig is in het materiële erfgoed. Zijn vrijmetselaarstempels gebouwd en ingericht met de bedoeling om in te spelen op de tegenstelling tussen licht en duisternis? Of speelt dit element een veel beperktere rol? Hoewel de vrijmetselarij niet het meest toegankelijke onderwerp lijkt, biedt de auteur de geïnteresseerde lezer enkele onderzoeksinsteekingen aan.

Dit themanummer sluit af met een boeiend voorbeeld uit de hedendaagse immaterieel-erfgoedpraktijk. Stefan Weckx en Janna Lefeveré tonen aan welke rol licht speelde en speelt in de Molse lichtstoeten, een traditie die in 2012 op de Vlaamse inventaris van het immaterieel erfgoed werd opgenomen. In het kader van de borging van dit immaterieel erfgoed werd de voorbije jaren heel wat onderzoek gedaan naar het ontstaan en de evolutie van deze typische lichtstoeten. Aan de hand van een uitgebreid arsenaal aan bronnen wordt heel wat duidelijk over hun karakteristieken en hun inbedding in de lokale gemeenschap. Daarnaast krijgen we een zicht op het belang van 'licht' en de evolutie van lichttechnologie in de Molse stoeten.

Uit de verschillende bijdragen blijkt dat licht en verlichting door de geschiedenis heen een belangrijke rol speelden en dat het thema ook nu nog relevant is voor de (lokale) erfgoedpraktijk. De auteurs signaleren in hun bijdragen verschillende hiaten in de kennis en reiken alvast een aantal relevante bronnen aan. De redactie van Tijd-Schrift hoopt dan ook dat dit nummer voor veel lezers een uitnodiging vormt om zelf met het thema aan de slag te gaan.

Namens de redactieraad

Tijl Vereenoghe